

ANOTACE

PEJČOCH, Ivo – PLACHÝ, Jiří a kolektiv:
Okupace, kolaborace, retribuice
PIC MO, Praha 2010, 327 stran

V březnu 2009 uspořádal Vojenský historický ústav ve velkém sále ministerstva obrany vědeckou konferenci, jež se snažila postihnout a analyzovat vývoj Československa a jeho sousedů v letech 1938–1948. Výstupem z konference se stala kolektivní monografie s názvem *Okupace, kolaborace, retribuice*.

První kapitola *Okupace a její zahraniční reflexe* je uvozena příspěvkem Matthewa Kima o americkém zastupitelském úřadě v Československu v krizových letech 1938–1939. Na něj navazuje materiál Františka Hanzlíka o postojích českých a slovenských krajanů v USA k vývoji doma v roce 1938 a 1939. Autor vychází z dokumentů, které jsou uloženy v chicagském Archivu Čechů a Slováků v zahraničí. Jan Vajskebr si všímá prvních dnů okupace, konkrétně nasazení operačních skupin bezpečnostní policie a bezpečnostní služby při obsazování českých zemí v tzv. Akci Mříže (Aktion Gitter). Změnám v postavení českého rozhlasu po zřízení Protektorátu Čechy a Morava věnuje pozornost Jana Bachová. O osudech a postojích vojenských diplomatů za okupace a druhé světové války informuje Zlatica Zudová-Lešková.

Následující kapitola *Perzekuce a rezistence* je věnována počátečnímu formování domácího odboje a rovněž začínajícímu tlaku ze strany nacistických represivních orgánů. Milan Hauner se zamýšlí nad reflexí atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha v českých dějinách, Jan Gebhart ve svém příspěvku shrnuje počátky formování domácího civilního, vojenského i komunistického odboje. Tomáš Jiránek se soustřeďuje na úlohu a postavení generála Čenka Kudláčka v počátcích existence vojenské odbojové organizace Obrana národa. O perzekuci svobodných zednářů a jejich

zapojení do odbojové činnosti informuje Jana Čechurová.

Oddíl *Kolaborace a její podoby* zahrnuje příspěvky všímající si různých forem spolupráce občanů Protektorátu s okupačním režimem. Mečislav Borák připomíná začlenění českého Těšínského Slezska do Německé říše a důsledky tzv. volkslisty na zdejší obyvatelstvo. Dvěma tvářím moravského nacismu se věnuje Ivo Pejčoch. O obdobnou problematiku se zajímá Dalibor Státník, jenž podává přehled o českých fašistických organizacích za Protektorátu Čechy a Morava. O českém „quislingovi“ Emanuelu Moravcovi referuje Jan B. Uhlíř.

O vyrovnání se s okupací pojednává kapitola *Retribuce a vyrovnání s léty okupace*. Vítězslav Sommer se zabývá názory československých historiků na okupaci a úlohu odboje v Protektorátu v 60. letech minulého století. Konfiskaci majetku Lichtenštejnů v Československu po druhé světové válce připomíná Václav Horčíčka. Retribucemi a retribučním soudnictvím se zabývá Lucie Jarkovská. Retribuce byly v poválečném Československu často zneužívány v mocenském boji. Nejvýznamnějším příkladem politického zneužití poválečné retribuice byla tzv. Krajínova aféra. O ní referuje Ondřej Koutek. Jan Kalous si všímá využívání agentů nacistických bezpečnostních složek při utváření zpravodajských složek ministerstva vnitra po druhé světové válce.

Poslední kapitola *Válka a retribuice z pohledu našich sousedů* je zaměřena na dění v okolních státech, především na Slovensku a v Rakousku, za druhé světové války a po jejím skončení. Dieter Bachor přibližuje situaci v Rakousku v letech 1945–1955 s přihlédnutím k americkým a sovětským bezpečnostním a špionážním složkám. Igor Baka popisuje vstup Slovenska do války proti Polsku a v roce 1941 proti Sovětskému svazu. Tomáš Klubert a Ivan A. Petranský se zabývají lidovým, respektive retribučním soudnictvím na

Slovensku do roku 1948. V posledním příspěvku se Jiří Friedl věnuje situaci na Těšínsku po skončení druhé světové války a pokusům o odsun tzv. polských okupantů.

Sborník je, kromě anglického resumé, vybaven jmenným rejstříkem a obsahuje rovněž seznam literatury. ◆ Jan Šach

HOLEČKOVÁ, Marta Edith: *Cesty českého katolického samizdatu 80. let*
Vyšehrad, Praha 2009, 217 stran

Publikace M. E. Holečkové, mapující silný proud literatury produkované v ilegálních podmínkách aktivními členy nejsilnějšího tuzemského církevního společenství, katolický samizdat, vychází z její diplomové a bakalářské práce.

Tato skutečnost poněkud poznamenává strukturu celé práce a její členění. Autorka se pokusila skloubit stručnou úvodní studii o poměrech, v nichž se nacházela římskokatolická církev na přelomu 70. a 80. let (včetně tzv. podzemních struktur tajné církve), s přehledem vývoje českého samizdatu jako fenoménu pokrývajícího celé spektrum opozičních skupin i s podrobným popisem podmínek (technických možností i lidských zdrojů), v nichž katolický samizdat vznikal.

Za cennou část publikace je třeba považovat zejména třetí kapitolu s názvem *Tiché společenství*. Zde autorka kombinuje popis konkrétního fungování jednotlivých katolických „vydavatelských sítí“ v Čechách i na Moravě s výňatky z rozhovorů s pamětníky, získanými metodami orální historie. Díky nim si čtenář může utvořit představu o prostředí, z něhož jednotliví „vydavatelé“ pocházeli (mnohočetné, tradičně soudržné katolické rodiny, představitelé oficiálně rozprášených řádů v „podzemí“, duchovní bez státního souhlasu, političtí vězni z let 50.–60. atd.), i o specifických potížích, které museli překo-

návat. Zajímavá jsou též vyjádření jednotlivých aktérů k motivaci jejich činnosti.

Vydavatelé, tiskaři a distributoři nezávislých publikací se v případě odhalení vystavovali riziku, že budou obviněni podle § 118 odst. 1 trestního zákona z trestné činnosti nedovoleného podnikání. Ti z nich, kteří budili podezření režimu svojí příslušností k řádovým společenstvím nebo byli kněžními bez státního souhlasu k výkonu duchovenské služby, mohli navíc očekávat, že budou obviněni i s využitím § 178 téhož zákona (maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi, resp. napomáhání uvedenému trestnému činu). Na tomto místě připomeňme sdělení VONS č. 135 (*Tažení proti nezávislé katolické literatuře*), které dokumentuje akci bezpečnostních orgánů proti katolickému samizdatu na podzim roku 1979. Tehdy proběhly rozsáhlé domovní prohlídky s následným zatýkáním ve všech hlavních centrech výroby a distribuce samizdatu na Moravě. Mezi zatčenými byli např. Josef Adámek z Brna, pater František Lízna (bez státního souhlasu, dnes známý bojovník za církev otevřenou především pro sociální službu společnosti nejvíce opomíjeným skupinám, působící mezi bezdomovci a v duchovenské službě ve věznicích), Jan Krumpholc, Josef Vlček z Olomouce a pater Rudolf Smahel (duchovní v činné službě). Při domovních prohlídkách byla zabavena náboženská literatura, rozmnožovací stroje, blány, barvy atd. Počty zabavených „publikací“ dosahovaly několika stovek. Všichni výše uvedení a s nimi mnoho dalších osob aktivních v oblasti produkce nezávislé katolické literatury byli autorkou „vypovídáni“.

K usnadnění orientace čtenáře a k představení osobností katolického samizdatu dobře slouží i závěrečné *Biogramy*, stručné medailonky všech osob zmiňovaných v textu, počínaje Janem Adámkem přes významného katolického teologa a dlouholetého politic-

kého vězně Otu Mádra a konče dalším teologem a signatářem Charty 77 Jaroslavem Zvěřinou.

Autorka poměrně zdařile představila členité struktury katolického samizdatu jako důležité součásti duchovní rezistence proti normalizačnímu tlaku. U jednotlivých méně známých osobností (např. pater Karel Dománek, jezuita bez státního souhlasu, velmi aktivní nejen ve vydávání a distribuci *Informací o církvi*, ale i při formování systému nezávislé křesťanské výchovy dětí od útlého věku, kdy v podstatě anticipoval rodičovskou svěpomoc a „mikroškoly“) se občas vyskytují jisté nepřesnosti. To je ovšem při rozsahu zpracovávaného tématu pochopitelné.

◆ Markéta Doležalová

GOTT, Richard: *Kuba: Nové dějiny*
BB art, Praha 2005, 460 stran

Po pádu železné opony a kolapsu tzv. socialistického tábora byl také všeobecně očekáván brzký konec diktatury na Kubě. Nehledě na hospodářský propad a související potíže se Fidel Castro udržel u moci i dvacet let po ukončení studené války.

Odpověď, proč Castrova klika ovládá Kubu více než padesát let, můžeme najít v knize *Kuba: Nové dějiny* od Richarda Gotta. Autor (historik, novinář, dlouholetý latinoamerický zpravodaj listu Guardian, který Kubu mnohokrát navštívil a osobně se seznámil s četnými vůdčími osobnostmi Castrova režimu a který roku 1967, díky shodě okolností, v Bolívii identifikoval zastřeleného Che Guevaru) nám kubánskou realitu popisuje s důrazem na její historické kořeny.

Největší karibský ostrov se nachází v exponované poloze. Stal se první španělskou državou při zahájení kolonizace a později v 19. století zůstal poslední výspou zanikajícího španělského impéria. Jako nástupič

k dalším výpravám na kontinent se Kuba postupně stala objektem zájmu dalších evropských velmocí – Anglie, Francie, Holandska. Její členité pobřeží bylo vhodným útočištěm pirátských posádek. Námořní cestou se na ostrov tajně dostávali povstalci a zbraně v době protišpanělského odboje a podobně byli později podporováni bojovníci proti zkorumpovaným vládcům. Roku 1956 se na pověstné lodi Granma na Kubu přepravil Fidel Castro, když zahájil konečný boj proti Batistově diktatuře, a později se podobným způsobem v Zátocě sviní vylodili „kontrarevolucionáři“, podporováni také některými z bývalých Castrových přívrženců.

Rušné dění v karibské oblasti se odrazilo v etnické skladbě kubánského obyvatelstva. Po vyhubení původních obyvatel byli na ostrov dováženi otroci z Afriky. Potřeba otrocké pracovní síly při pěstování cukrové třtiny na plantážích vedla k tomu, že v polovině 19. století tvořili barevní obyvatelé většinu. Bílá menšina se cítila ohrožena, proto úřady zvýhodňovaly přistěhovalce ze Španělska. Diskriminovaní černoši žijící v otřesných podmínkách mnohokrát proti vládnoucí moci povstali a velký počet se jich účastnil bojů za svobodu. Konec španělské nadvlády jim ale zlepšení života nepřinesl. Na osvobozené Kubě sice působila společenství usilující o povznesení barevných obyvatel, avšak jejich snahy nemohly vést k rychlému odstranění rasové nerovnosti. Barevní obyvatelé se v kubánské společnosti postupně prosazovali, ale s pohrdáním ze strany bělochů se setkával také první černošský prezident a pozdější diktátor Batista. Úplného vyrovnání mezi bílými a barevnými obyvateli nebylo dosaženo ani během vlády Fidela Castra, pravidelně kritizujícího diskriminaci černošského obyvatelstva ve Spojených státech.

Mimořádně rozporný byl vývoj vztahů Kuby a blízkých Spojených států. Kuba se do ohniska amerických zájmů dostala ve 30. le-

tech 19. století a ostrov se záhy stal důležitým odbytištěm amerického zboží a americké firmy zde začaly získávat hospodářské pozice. Současně četní Kubánci migrovali do Spojených států, kde postupně vznikla úspěšná komunita, která získala značný vliv v nevyšších politických kruzích. Mnozí Kubánci získali na amerických univerzitách vzdělání; pro část z nich se severní soused stal následováním hodným vzorem a v tomto prostředí se zrodila koncepce předpokládající začlenění Kuby do svazku Unie. Další z těchto migrantů se k americké realitě stavěli kriticky a usilovali o nezávislost ostrova. Americkou invazi, která španělské panování ukončila, většina Kubánců zpočátku vítala, ale následná okupace, vzhledem ke všeobecnému rozkladu a dalším následkům války, jako je hlad a infekční nemoci, vedla pro mnohdy přezíravé chování „osvoboditelů“ k domácím obyvatelům ke zklamání. Přestože okupační správa předpokládala začlenění ostrova do svazku Spojených států, její zástupci do kubánských záležitostí nezasahovali více, než bylo nutné. Na místa vládních úředníků byli sice přednostně vybíráni Kubánci, jednalo se ale o členy americké komunity, kteří měli často zkrleslé představy o zdejší realitě. Deziluze a rozčarování domácích obyvatel vedly v prvních volbách roku 1900 k vítězství stran usilujících o nezávislost. Té Kuba dosáhla v roce 1902, ale díky tzv. Plattovu dodatku začleněnému do ústavy mohla americká armáda na přání kubánské vlády na ostrov vstoupit. První období nezávislosti bylo poznamenáno korupcí, klientelismem a z toho pramenícími rozbroji. Kuba byla podle ústavy demokratickou republikou, avšak výsledky voleb byly zpravidla falšovány. Povolební spory tak nezdědkou hrozily přerůst v občanskou válku, proto Američané na ostrově několikrát vojensky zasáhli. Americká vojska na Kubu vstupovala pouze na přání zdejších politiků a většinou se soustředila hlavně na ochranu majetku a bezpečnost místních Američanů. K částečné sta-

bilizaci došlo v době prezidentů a pozdějších diktátorů Machada a Batisty, ale také tito politici byli časem násilně svrženi.

Plattův dodatek byl zrušen roku 1933; Spojené státy, které plně kontrolovaly kubánské hospodářství, do místní politiky nijak nezasahovaly. Americké vedení se stavělo neutrálně i k protibatistovskému povstání. Vláda sice podle platných dohod Batistovi poskytovala pomoc, jejím smyslem ale bylo spíše zabránit diktátorovu nekontrolovanému pádu a možnému následnému chaosu. Na druhé straně Castro získal od kubánské komunity a prostřednictvím CIA prostředky pro svou akci a díky listu New York Times, jehož zpravodaj mezi povstalci pobýval, podporu u části americké veřejnosti. Také Fidel Castro byl prostřednictvím svých spolupracovníků ve spojení s americkými zástupci a Spojené státy s Castrovou vládou přes určité výhrady navázaly diplomatické styky. Zlom nastal až po vyhlášení reforem, když nová vláda znárodnila pozemky a další majetky ve vlastnictví Američanů. To vedlo k diplomatické roztržce a vyhlášení embarga. Fidel Castro se začal sbližovat s komunisty, kteří si k jeho hnutí původně zachovávali odstup. Po likvidaci výsadku v Zátoce sviní uzavřelo kubánské vedení se Sovětským svazem dohodu o vybudování základů, která vedla k americké blokádě a následné krizi. Přes oficiální tvrdý postoj a anticastrovskou rétoriku probíhaly ve Spojených státech souběžně snahy o obnovu vztahů. Usilovaly o ně hlavně nevládní organizace, ale čas od času docházelo i k sondážním rozhovorům diplomatů. V šedesátých a sedmdesátých letech Kubu hojně navštěvovali radikální Američané (nejznámější byla Angela Davis) a sympatie ke Castrovi projevovaly i kulturní osobnosti jako herec Sydney Poitier nebo zpěvák Harry Belafonte. Po kolapsu tzv. socialistického tábora byl vztah s Kubou vymezen tzv. Helms-Burtonovým zákonem, schváleným roku 1994. Podmínky ukončení

embarga a obnovení vztahů (odškodnění za znárodněný majetek USA od roku 1959, přiznání občanství všem emigrantům, kteří se na Kubě narodili, a vláda sestavená podle výsledků demokratických voleb) byly pro Castrovu kliku nepřijatelné a výhrady měly i státy Evropské unie.

Přímočarý nebyl ani vývoj kubánsko-sovětských vztahů. Kuba navázala diplomatické styky se Sovětským svazem ve čtyřicátých letech, kdy byl prezidentem Fulgencio Batista. Za Batisty také byla na Kubě legalizována komunistická strana a komunisté byli dokonce členy vlády. Po rozpadu protihitlerovské koalice a vypuknutí studené války byly vztahy přerušeny. Kuba byla mimo sféru sovětských zájmů, proto v Sovětském svazu zpočátku nevěnovali boji Fidela Castra pozornost. Diplomatické styky navázaly oba státy až roku 1960 po návštěvě Anastase Mikojana, který sovětské vedení přesvědčil o výhodách možného spojení. Sovětský svaz tehdy odkoupil část produkce kubánského cukru po zrušení amerických kvót v důsledku embarga. Fidel Castro poprvé navštívil Sovětský svaz po ukončení karibské krize a byl zde přivítán s vysokými poctami. Na druhé straně se kubánští představitelé těžko smiřovali s tím, že jaderné rakety byly na ostrově rozmístěny bez ohledu na jejich názor a jednání o zažehnutí krize proběhla bez účasti kubánských zástupců. Sovětské vedení naproti tomu se značnou nelibostí sledovalo povstalecké aktivity kubánských gerilových bojovníků v zemích Latinské Ameriky pod vedením Che Guevary. Ve druhé polovině šedesátých let proto došlo k přechodnému ochlazení vztahů. Definitivní příklon k Sovětům nastal v srpnu 1968, když Fidel Castro, jako jeden z mála tehdejších státníků, k překvapení světové veřejnosti podpořil okupaci Československa. Kuba byla postupně přijata do RVHP. Zajištěný odbyt třtinového cukru za pevně stanovené

ceny přinesl obyvatelům ostrova podstatné zlepšení životní úrovně.

Proměnami prošel také postoj kubánských emigrantů. Vlivnou komunitu dále posiloval příliv několika emigračních vln; od roku 1959 Kubu opustil více než milion uprchlíků. V emigrantském prostředí tak docházelo k tříbení názorů. Nejradikálnější část dlouho podporovala snahy o násilné svržení Fidela Castra, ale zároveň sílily pokusy o navázání oficiálních kontaktů s kubánskou vládou. V současnosti nemalé finanční částky, které exulanti posílají svým příbuzným, pomáhají četným kubánským rodinám přežívat v neradostném období po pádu komunismu.

Fidel Castro, nepochybně silná osobnost, mimořádně vzdělaný a obratný politik, se postupně stal vůdčí osobností v „hnutí nezúčastněných“, tvořeném zástupci zemí třetího světa. Aktivní politika v Africe, kde se kubánští představitelé účastnili jednání o ukončení války mezi Angolou a Jihoafrickou republikou, vynesla malý ostrovní stát mezi respektované hráče na poli světové politiky. Nehledě na zahraničněpolitické úspěchy Kuby pod Castrovým vedením nedosáhla kubánská revoluce svého původního cíle. Kubánská ekonomika zůstala závislá na produkci třtinového cukru, což mělo po ekonomickém kolapsu RVHP neblahé následky. Hospodářské potíže nemohla zažehnat ani spolupráce s Čínou, která se stala důležitým hospodářským partnerem Kuby. Castro a jeho klika se dnes drží u moci díky armádě; ta po hospodářském krachu získala kontrolu nad klíčovými obory ekonomiky.

Gottova kniha je při mimořádné autorově erudici a znalosti reálií velice čtivá. Zájemci o kubánskou historii určitě ocení i přílohy obsahující překlady významných dokumentů, jako je dopis amerického vyslance ve Španělsku z roku 1823, první svědectví zájmu rodící se mocnosti o ostrov, Plattův dodatek a výňatky z Helms-Burtonova zákona. Richard Gott neskrývá své sympatie ke kubán-

---

ské revoluci a jejímu vůdci, avšak nehledě na někdy až demagogický antiamerikanismus nám vlastně vypráví příběh postupné proměny Fidela Castra z respektovaného bojovníka za sociální spravedlnost v latinskoamerického caudilla nelišícího se příliš od svého předchůdce Fulgencia Batisty či chilského diktátora Pinocheta.

Skutečnost, že se Fidelu Castrovi podařilo oprostit od vlivu mocného souseda a úspěšně mu po desetiletí vzdorovat, znamená, že současný kubánský režim je pro obyvatele mnoha latinskoamerických států, jejichž životní podmínky jsou často ještě mnohem horší než na Kubě na počátku 21. století, následováním hodným příkladem. ♦ **Petr Skala**